

MASARYKOVA UNIVERZITA
Filozofická fakulta

Seminář dějin umění

Dějiny umění

Mgr. Alice Stuchlíková

Aktivní zóny v galerijní praxi

Expozice a výstavy s nabídkou samoobslužné fyzické interakce

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ladislav Kesner, Ph.D.

2008

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených bibliografií, elektronických a dalších zdrojů.

.....

Poděkování

Děkuji vedoucímu doc. PhDr. Ladislavu Kesnerovi, Ph.D. za cenné rady při tvorbě této bakalářské diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD	6
PODMÍNKY ČÁSTEČNĚ ŘÍZENÉ FYZICKÉ INTERAKCE V GALERIÍCH	8
Obraz současné společnosti a návštěvníků muzeí	8
Vzdělávací oddělení v muzeích umění	8
Objektové vzdělávání	9
Prezentace exponátů určených k hmatovému vnímání	9
VIZUÁLNÍ UMĚNÍ V AKTIVNÍM KONTAKTU S VEŘEJNOSTÍ	11
Aktivní zóny s tištěným textem	11
Výstavy zcela či zčásti interaktivní	12
Edukační a relaxační stanoviště mezi exponáty s nabídkou fyzické interakce	17
Samostatné aktivní zóny navazující na výstavu	18
Možnosti aktivních zón s využitím nábytkového designu	25
Současné a historické umění versus různé formy fyzické interakce	26
VIZUÁLNÍ UMĚNÍ NA CESTĚ K LIDEM S HANDICAPEM	27
Postižení jako determinant ve vztahu divák - dílo	27
Malířství	27
Sochařství a objektové umění	29
Užité umění a design	35
Architektura a památkové zóny	37
ZÁVĚR	40
ABSTRACT	42
TEXTOVÁ PŘÍLOHA	43
Dotazníkový výzkum mezi pedagogy	43
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	46

BIBLIOGRAFIE	48
Pramen	48
Literatura	48
ELEKTRONICKÉ ZDROJE	50
Internet	50
E-mail	50
DALŠÍ ZDROJE	51
Rozhovory	51

ÚVOD

Dnešní nabídka muzejních a galerijních akcí pro veřejnost je velmi široká a můžeme ji rozdělit na vzdělávací a doprovodné programy. Vzdělávací programy mohou znít veřejnosti, včetně veřejné správy, v rámci činnosti a potřeby financí muzea umění důležitěji a opodstatněněji než tytéž aktivity označované jako doprovodné programy (PhDr. Alexandra Brabcová). Velmi rozvinutou vzdělávací činnost mají Národní galerie v Praze (NG) a Moravská galerie v Brně (MG).

Vedle setkání ve formě komentované prohlídky nebo animace s odborným či edukačním pracovníkem muzea lze interakci v muzeu zažít i bez jeho přítomnosti, tzn. pokud je výstava sama o sobě interaktivní (zřídka) nebo jsou do ní včleněny interaktivní stanoviště. Pro interaktivní výstavy obecně platí, že ačkoliv jsou připraveny a priori pro relativně zdravé návštěvníky, bývají často alespoň zčásti srozumitelné pro některé skupiny handicapovaných a naopak na výstavách pro handicapované se mohou zdraví podívat na věci z jiného, neotřelého úhlu pohledu než obvykle. Na interaktivních výstavách tak může dojít k přirozenému a nenásilnému srozumění obou skupin společnosti.

Aktivní zóny lze charakterizovat jako ve výstavě zakomponovaná stanoviště, případně zcela či zčásti oddělená místa (místnosti) v muzeích umění a galeriích, která jsou volně přístupná veřejnosti, jež se zde může zpravidla podle alespoň naznačených instrukcí aktivně projevit. Nejde-li o interaktivní originální díla, jejichž autor podporuje mnohost interpretací, ale o edukační stanoviště, je velmi vhodné doplnit stanoviště doprovodným textem a nespoléhat jen na vysvětlování hlídacího personálu, který se především ve velkých institucích den po dni do jisté míry obměňuje. Jde o částečně řízenou formu interakce působící ve výstavě jako stálá nabídka hravým návštěvníkům. Zpravidla jsou úkoly v aktivních zónách univerzálního charakteru. Připravují se tak, aby je zvládla většina návštěvníků bez ohledu na věk i zdraví a absenci ústních vysvětlení. Jsou samoobslužné, ale zároveň lze jejich využití zakomponovat do animace vedené galerijním pedagogem. Měly by být v muzeu snadno přístupné a dohledatelné a jejich umístění jasně označené (v lepším případě i inzerované v propagačních materiálech).

Pro návštěvníky připravuje aktivní zóny nejčastěji galerijní pedagog, příp. kurátor či architekt, ve spolupráci s výstavníky. Interaktivní stanoviště mohou vytvářet i sami vystavující umělci instalací interaktivního díla. Aktivní zóny mohou sloužit k zábavě, relaxaci, poučení i zamyšlení.

Aktivní zóny v expozicích mívají především historická a vědecká (technická) muzea. V těchto typech muzeí bývá na prvním místě naučnost založená na nápodobě vybraného faktu, např. praktické ověření fyzikálních zákonitostí. V galerijním prostředí spočívá náplň aktivních zón především v tvůrčí činnosti, která nemá jedno správné řešení. Pracuje s imaginací a hravostí návštěvníků.

Fyzickou interakci v galeriích limituje jedinečnost a choulostivost artefaktů. Fyzický kontakt s dvourozměrnými obrazy je zapovězen; větší prostor skýtají prostorové objekty z trvanlivých materiálů.

Cílem práce je představit vybrané aktivní zóny ve výstavách vizuálního umění v České republice a v zahraničí. Nastínit jejich východiska a možné podoby ve vztahu k výstavě volného i užitého umění. V souladu s dnešními inkluzivními tendencemi ve vzdělávání se pokusím zjistit, jakou formu mají nejen aktivní zóny určené běžné populaci, ale i návštěvníkům se speciálními potřebami, především nevidomým a slabozrakým.

Práce je zpracována deskriptivní metodou s využitím vlastních empirických poznatků z návštěv tuzemských i evropských muzeí umění a galerií v letech 2006–2008, analýzy dokumentů a kritické analýzy literárních a elektronických zdrojů. Informace k některým otázkám byly získány dotazníkovou metodou nebo rozhovory s kolegyněmi a kolegou. Text provází mé fotografie.

PODMÍNKY ČÁSTEČNĚ ŘÍZENÉ FYZICKÉ INTERAKCE V GALERIÍCH

Obraz současné společnosti a návštěvníků muzeí

Je otázkou, do jaké míry dokázala česká muzea umění absorbovat a reflektovat proměny společnosti v posledním dvacetiletí. Postmoderní společnost je charakterizována jako společnost, jež je permissivní (uvolněnější), ludická (ráda si hraje), sekularizovaná (většinou nenáboženská), postmoralistní (morální hodnoty luxusem), postheroická (bez výchovy hrdinů v původním slova smyslu), alibistická (vše je ospravedlnitelné), postedukační a společnost globalizace (řešení globálních problémů).¹ Pro využití a opodstatněnost interaktivity v muzeu hovoří především postedukační charakteristika současné společnosti, která znamená, že výchova v klasickém slova smyslu se přežila, protože nejlépe nás naučí život sám.² Neformální vzdělávání v muzeích během objevování a experimentování v aktivních zónách tím nabývá na ještě větší opodstatněnosti.

S proměnou společnosti jdou ruku v ruce změny atributů a potřeb návštěvníka. Můžeme na něj aplikovat slova Marie Fulkové, kterými charakterizovala současné pojetí žáka v hodině výtvarné výchovy. V opozici k termínu ideální divák zavedla pojem empirický divák, pro něhož jsou charakteristické modalities vnímání vizuálních jevů nejrůznějšího charakteru a mapování způsobů manipulace s obrazem a s vizualitou současné kultury.³ Zkušenosti empirických diváků, které si představme jako konkrétní lidi různého věku, oplývající různými životními osudy, genderovými a jinými sociálními charakteristikami, s rozmanitými vizuálními kompetencemi, jež získávají v průběhu života na mnoha místech, bychom měli respektovat a při komponování vzdělávacích programů reflektovat.⁴ Proměnu v náhledu na potřeby diváka by měl vzít v potaz nejen galerijní pedagog, lektor, ale i kurátor při komponování výstav a expozic.

Vzdělávací oddělení v muzeích umění

Konec dvacátého století v muzeích charakterizuje Karel Ott vzrůstajícím posilováním úlohy galerijních pracovišť zaměřujících se na styk s veřejností.⁵ S cílem rozšířit řady stálých návštěvníků se zaměřují na výchovu uměním k umění. Zástupným příkladem zvýšeného zájmu o systematickou spolupráci s veřejností je vydělování dceřinných

¹ Mühlpachr Pavel, *Sociopatologie*, Brno 2008, s. 17–18.

² *Ibidem*, s. 17.

³ Fulková Marie, *Diskurs umění a vzdělávání*, Jinočany 2007, s. 307.

⁴ *Ibidem*, s. 307.

⁵ Ott Karel, Galerie a muzea jako hájemství umění, in: Karel Císař - Terezie Petišková (eds.), *Dějiny umění / 12*, Praha 2002, s. 288.

oddělení v Moravské galerii v Brně. Z původního výstavního oddělení se na podzim 1997 vyčlenilo oddělení styku (dnes práce) s veřejností, jehož mediální činnost přejalo roku 2005 nové oddělení vnější komunikace.

Dlouhodobě rozvíjená lektorská pracoviště s týmem zaměstnanců najdeme v České republice také například v Národní galerii v Praze (Lektorská oddělení pro jednotlivé sbírky) a v Muzeu umění Olomouc (Edukační oddělení)⁶. Právě edukační pracovníci bývají často iniciátory a tvůrci aktivních zón v rámci výstav a expozic. Jejich využití závisí na zájmu individuálních i skupinových návštěvníků. Současní pedagogové v muzeích se zaměřují při komponování nabídky vzdělávacích programů především na školní skupiny. Zájem učitelek a učitelů o interaktivní výstavy a o interakci ve výstavách obecně přibližuje můj dotazníkový výzkum zpracovaný v Textové příloze.

Objektové vzdělávání

K příležitostnému studování předmětů v muzeích můžeme využívat všechny smysly. Nové objevy v prostředí lze nabýt dotýkáním, pozorováním, posloucháním, přivoněním i ochutnáním. Nad objektem můžeme přemýšlet z řady hledisek: jaký má tvar, teplotu, texturu, váhu, vůni, zvuk, podmínky, stáří, signaturu, užitek, značku, dekoraci, styl, barvu, materiál/y, konstrukci, velikost nebo počet částí. Výzkumné analýzy v kombinaci se smyslovými údaji mohou napomoci objasnění objektu do hloubky.⁷

Podstatou objektového učení je propojení aktivního učení a osobního porozumění⁸. Umělecké dílo nebývá jen produktem spekulace, takže je vhodné v muzeích umění klást nejen otázky, na něž je pouze jedna odpověď správná (historický kontext), ale i otázky s otevřenou odpovědí, v nichž může návštěvník uplatnit své životní zkušenosti a individuální prožívání (umělecké dílo a jeho tajemství).

Prezentace exponátů určených k hmatovému vnímání

Exponáty, jichž se mohou návštěvníci dotýkat, bývají vystaveny jednotlivě mezi ostatními díly, v aktivních zónách včleněných do výstav, oddělených místnostech v rámci muzea nebo je z nich složena celá výstava. Český výbor Mezinárodní rady muzeí ICOM ve spolupráci s Asociací muzeí a galerií ČR vydal příručku Muzea pro všechny, ve které

⁶ Muzeum umění Olomouc, <http://www.olmuart.cz/>, vyhledáno 4. 11. 2008.

⁷ Hooper-Greenhill Eilean (ed.), *The Education Role of the Museum*, London 1996.

⁸ Brabcová Alexandra, Objektové učení, in: Brabcová Alexandra (ed.), *Brána muzea otevřená*, Praha 2003, s. 383.

doporučuje určité parametry prezentace napomáhající k fyzické a smyslové dostupnosti muzeí. Najdeme zde i doporučení pro vytvoření optimálních podmínek hmatovému vnímání.⁹

Exponáty, jichž se mohou návštěvníci dotýkat, by měly být podle této příručky ve výši 0,80–1,40 m, aby na ně mohl každý dosáhnout. Jsou-li předměty na podstavci, dosáhne na ně vozíčkář, pokud je spodní okraj podložky minimálně 0,70 m vysoko a horní nejvýše 0,85 m. Podobné rozměry platí pro interaktivní prostředky používající klávesnice a povely, jejichž vzdálenost od diváka má být mezi 0,20 a 0,25 m, nejlépe na nakloněné pracovní ploše pod úhlem 20°. Dostupnost by měla být bez komplikací tzn. bez překážek v podobě výstupků nebo závěsných prvků.

Tato doporučení jsou v aktivních zónách málokdy reflektována. Na interaktivních výstavách hraje prim spíš celkové vyznění děl a jejich harmonické umístění v prostoru než potřeby návštěvníků. Doslovné přejímání těchto doporučení ovšem také není žádoucí, vyřadila by z haptických výstav řadu kvalitních exponátů (viz výstava *Orbis Pictus*).

⁹ Bernard Patrick - Fabre Pierre, *Muzea pro všechny. Příručka k fyzické a smyslové dostupnosti muzeí*, Brno 2000, s. 53.

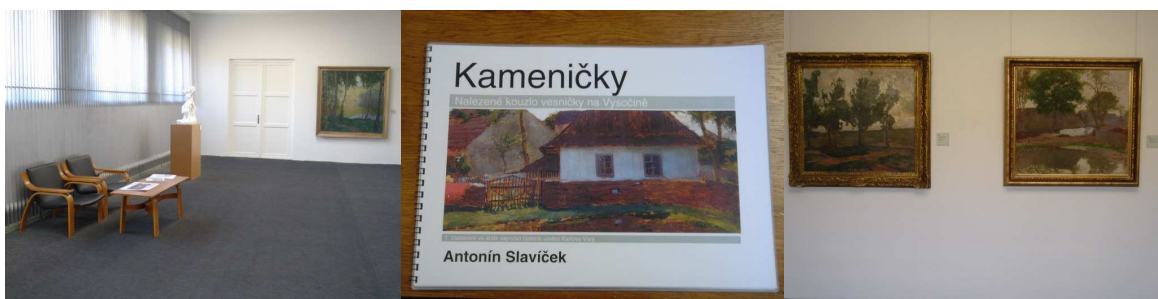
VIZUÁLNÍ UMĚNÍ V AKTIVNÍM KONTAKTU S VEŘEJNOSTÍ

Návštěvníci mohou zažít fyzickou interakci s objekty v muzeu na určitých stanovištích, která objeví mezi exponáty neinteraktivními, pak se zde často setkají vedle popisky nebo návodu na využití se symbolem možnosti dotýkání (ruka) nebo nápisem-výzvou Dotýkejte se, prosím. Jindy se mohou na výstavě fyzicky bavit od začátku do konce, protože je celá sestavena z interaktivních exponátů. Mezi těmito příklady je celá řada dalších možností, které následně nastíním popisem a příklady dobré praxe.

Aktivní zóny s tištěným textem

Tištěné textové materiály v expozicích a výstavách, které lze vzít návštěvníkem do rukou, mohou být k situačnímu vypůjčení a využití na místě nebo k odebrání a využití mezi exponáty, případně až doma.

Zajímavý je interaktivní manuál umístěný v expozici Galerie umění Karlovy Vary, který vytvořily Božena Vachudová a Ivana Klsáková.¹⁰ Jmenuje se Dialogový katalog Kameničky – nalezené kouzlo vesničky na Vysočině a po formální stránce jde o třináct barevných zalaminovaných stran spojených kroužkovou vazbou (sedm listů). Katalog je položen na stolku s přistavěnými dvěma křesly ještě s podobně vyhlížejícími texty České malířské a grafické umění konce 19. a počátku 20. století a Nové výpravy. České malířské a grafické umění přelomu 19. a 20. století ze sbírek Galerie umění Karlovy Vary přímo před originály Antonína Slavička, konkrétně obrazy Z Kameniček a Chalupy v Kameničkách (oba 1904). Začteme-li se do Dialogového katalogu, dozvíme se mnohé nejen o kontextu vzniku obou obrazů, jejich technické stránce, autorovi, ale i sami o sobě. Velkou roli napomáhající celkovému vyznění hraje vytvořené relaxační prostředí.

1–3

¹⁰ Vachudová Božena - Klsáková Ivana, *Dialogový katalog Kameničky – nalezené kouzlo vesničky na Vysočině*, Galerie umění Karlovy Vary 2007.

Tento dialogový manuál vznikl v rámci projektu Brána muzea otevřená, jehož manažerkou byla PhDr. Alexandra Brabcová. Projekt podpořila Nadace Open Society Fund ve formě vydání řady pracovních listů zapojených výtvarných i nevýtvarných muzeí a znamenal pro mnohé pracovníky muzeí i platformu pro rozvoj a vzájemné předávání muzeopedagogických zkušeností v rámci České republiky.¹¹

Nakopírovanou interaktivní knížku k výstavě pro dospělé návštěvníky vytvořily u příležitosti Noci v galerii (15. 9. 2007) Mgr. Silvie Šeborová (dříve Vondrová) a Mgr. Eva Strouhalová.¹² Nesla název Kvíz a návštěvníci galerijní noci si měli s ní v ruce projít expozici Pohled Medúsy a odpovědět na osm otázek. Daná slova (atributy) měla být indiciemi pro uhádnutí jména určitého svätce vyskytujícího se rovněž v expozici na obrazech nebo jako socha. V závěru knížky našel zájemce odpovědní list, který měl být po vyplnění vhozen do boxu u východu.

Výstavy zcela či zčásti interaktivní

Řada interaktivních výstav v muzeích umění anoncovaná jako přehledky vytvořené pro handicapované může být využita i veřejností bez specifických potřeb. Interaktivní výstava určená původně pro zpestření návštěvy běžné populace bývá přirozeně přístupnější i pro handicapované. Ti mají jistě jiné pocity na výstavě, kde se sejdou dohromady se zdravými návštěvníky a kde mohou být jejich plnohodnotnými partnery v získávání zážitků a vědomostí, a jiné zase na výstavě explicitně určené pouze lidem se speciálními potřebami (separace versus integrace). Fyzická interakce zde může proběhnout formou výtvarné i nevýtvarné činnosti.

Někteří umělci ve své tvorbě s interakcí s divákem pracují. Výrazné jsou na tomto poli projekty Petra Nikla a s ním spřízněných výtvarníků, kteří se představili na výstavě Hnízda her (2000, Galerie Rudolfinum v Praze), Zahrada fantazie a hudby (Český pavilón na Expo 2005 v Aichi, Japonsko) a putovní výstavě Orbis Pictus aneb Brána do světa tvořivé lidské fantazie (2006, České centrum v Paříži; 2007, České muzeum hudby v Praze, Dům umění města Brna, Rotunda Květné zahrady v Kroměříži, kostel sv. Václava v Opavě, Villa Strozzi ve Florencii).

Třetí projekt představil umělecké objekty Milana Caise (Kalimba 1 a 2), Luboše Fidlera (Motýl zpěvavý – Papilio Cantans Uppaluri), Ivana Havlíčka (Pampeliška), Martina Janíčka (Hrací válec, Niněra, Zvuková stěna), Jaroslava Kořána (Orloj snivců, Mluvící

¹¹ Brabcová Alexandra (ed.), *Brána muzea otevřená*, Praha 2003.

¹² Strouhalová Eva - Vondrová Silvie, *Kvíz*, Moravská galerie v Brně 2007.

květina, Čtyřlampač), Petra Lorence (Fontána libosti, Bludiště světa, Periskopy, Oko), Jiřího Melzera (Klobouk), Petra Nikla (Srdce, Cítera, Oko), Ondřeje Smeykala (Chřestící tubus, Vířivka, Ucho, Slunečnice), Václava Smolky (Bublající varhany), Čestmíra Sušky (Cisterna, Koule), Zdeňka Šmída (Větrolam, Tančící věž) a Miloše Vojtěchovského (Velký tichý kabátec).¹³

Petr Nikl a Petr Lorenc popsali tento projekt, který se již svým názvem otevřeně hlásí k myšlenkám Jana Amose Komenského, slovy: „*je putovním a vývojovým nástrojovým organismem. Kontaktní komunikační zónou, nabalující na sebe různorodé aktivity a vstřebávající invenci návštěvníků - hráčů. Vznikl z potřeby sejmut z umění aureolu výsadnosti a umožnit tak do něj aktivně vstoupit komukoliv. Pokusit se oživit v každém jeho tvůrčí zónu.*“¹⁴

Výstavu navštěvovaly především školní skupiny a skupiny členů rodin všech věkových kategorií. Výstava, na kterou hojně zval reklamní spot na programech České televize, nabízela spektrum možností rozvíjení kreativity a vnímání ve vizuální i zvukové rovině. Některé objekty využívaly známých mechanismů jako je rotující buben, tah nebo otáčení páky, jiné představovaly obměny známých hudebních nástrojů, pracovaly s pohybem a vratkostí, slabostí dětí pro pohyb vody nebo pro budování vlastních úkrytů. Docházelo doslova k zabydlování vybraných děl. Hlučnost výstavy byla vyrovnávána všudypřítomným tajemstvím a stále novými možnostmi rozehrání díla daným návštěvníkem. Interaktivita objektů útočících na více smyslů vytvořila ideální podmínky i pro návštěvu lidí se specifickými potřebami (nevidomí a slabozrací). V závěru výstavy a zároveň fyzicky na jejím počátku se bylo možné vyjádřit nejen do standardní návštěvní knihy, ale i na neformální zeď, čehož využívali hlavně mladí návštěvníci.

4–8

¹³ Pánková Markéta et al., *Orbis Pictus aneb Brána do světa tvořivé lidské fantazie*, Praha 2006.

¹⁴ Nikl Petr - Lorenc Petr, Projekt Orbis Pictus, in: Pánková Markéta et al., *Orbis Pictus aneb Brána do světa tvořivé lidské fantazie*, Praha 2006.

Letošní 23. mezinárodní bienále grafického designu Brno 2008 s podtitulem Grafický design, ilustrace a písmo v knihách, časopisech, novinách a digitálních médiích (19. 6. – 19. 10. 2008) znamenalo určitý průlom v tradiční bienálové prezentaci. Stěžejní výstavy Soutěžní přehlídka Bienále Brno 2008 a Výstava členů mezinárodní poroty v Uměleckoprůmyslovém muzeu byla převažující mírou fyzicky interaktivní. Knihy nebyly ve valné většině vystaveny za sklem ve vitrínách, ale po jednom nebo více kouscích na pravidelně rozmístěných židlích, odkud si je mohl návštěvník vzít a prolistovat vsedě nebo vestoje.

9–11

Některé výstavy jsou fyzicky interaktivními artefakty opatřeny jen dílčím způsobem. Příklady těchto aktivních zón byly k vidění na bienále v Benátkách v roce 2007 (52. *Exposizione Internazionale d'Arte*). V rámci národních pavilonů v Giardini se mohli návštěvníci zapojit do kolektivní hry házení šipek v Severském pavilonu Finska, Norska a Švédska. Pod instalací *Welfare - Fare Well* (Blaho - dobře si vést) jsou podepsáni umělci Adel Abidin, Jacob Dahlgren, Toril Goksøyr a Camilla Martens, Sirous Namazi, Lars Ø. Ramberg a Maaria Wirkkala.¹⁵

Vážnější tón zvolil v Japonském pavilonu Masao Okabe v instalaci *Is There a Future for Our Past? The Dark Face of the Light* (Existuje budoucnost pro naši minulost? Temná strana světla).¹⁶ Japonec (nar. 1942) pokryl stěny kromě videí i frotážemi z dlažby nádraží v Hirošimě, jehož historická patina byla v té době odstraňována totální rekonstrukcí.¹⁷ Pokud nebyl papír zrovna rozebraný, mohl návštěvník frotážovat vystavené autentické kusy dlažby a odnést si svůj výtvar domů.

¹⁵ Del Puglia Francesca (ed.), *Think with the senses, feel with the mind. Art in the present tense. Short guide* (kat. výst.), Venezia 2007, s. 51.

¹⁶ *Ibidem*, s. 46.

¹⁷ Horáček Radek, *Otisky reality a umělecké fikce, Ateliér XX*, 2007, č. 18, 13. 9., s. 16.

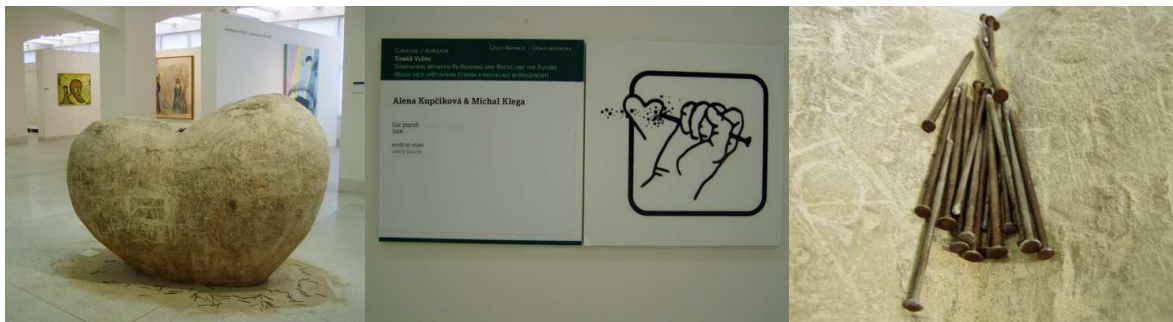
12, 13

V rámci výstavy diplomových prací absolventů Fakulty výtvarných umění v Brně (26. 6. – 25. 7. 2008) se v Galerii Ars představila Blanca Surisová z Ateliéru grafiky akad. mal. Margity Titlové-Ylovski. Téma její praktické práce znělo Omaluj si IV. – Cuba. Návštěvníci si mohli z přihrádky pod prvním z dílů série vybrat barevnou pastelku a podle své vůle vybarvovat. Na posledním díle došlo k prolnutí černých kontur na papíře s proměnami promítané animace z dataprojektoru.

14–16

Na Mezinárodním trienále současného umění 2008 (dále ITCA 2008) pořádaném Národní galerií v Praze ve Veletržním paláci (3. 6. – 14. 9. 2008) vybral kurátor Tomáš Vlček do části Pohyb jako poselství / Někde mezi opětovným čtením a recyklací budoucnosti dílo Cor populi (2008) od Aleny Kupčikové a Michala Klegy. Rozměrné srdce z umělého kamene bylo vedle tradiční popisky opatřeno i symbolem ruky s hřebíkem v akci. Hřebíky byly také návštěvníkům k dispozici v horním zárezu objektu.

17–19

Pro Regionální muzeum v Mikulově jsem připravila interaktivní výstavu, která představuje dětské práce z mnou vedeného letošního prázdninového výtvarného kurzu v Moravské galerii v Brně. Kurzu se zúčastnilo čtrnáct dětí v rozmezí šest až dvanáct let. Výstava *Nebe, peklo, ráj* (1.–19. prosince 2008) představuje dětská díla v konfrontaci s pojetím multináboženského tématu dospělou výtvarnicí MgA. Zdeňkou Řezbovou, současnou kurátorkou pro edukační činnost v Národní galerii v Praze, jež v roce 2007 absolvovala Ateliér environmentu na Fakultě výtvarných umění VUT v Brně. Právě část praktické diplomové práce s názvem *Dětský koutek* se stal součástí mé výstavy (plyšový Ježíš Kristus a Korán), která byla určena školním skupinám jako předvánoční výstava.

Dětské práce převážně brněnských dětí a brněnské absolventky FaVU mohou doplnit mikulovské děti na připravených plochách pro kreslení. Součástí výstavy je i *Knihovna u muezzina*, kde si mohou listovat knížkami, které byly pracovními materiály dětí v průběhu prázdninového kurzu. Součástí výstavy je i aktivní zóna s kobercem, na něhož jsem umístila rozměrného Ježíše Krista a naddimenzovaný Korán, s kterými si mohou návštěvníci po zutí bot hrát. Do výstavy jsem umístila speciální návštěvní knihu s různobarevnými listy, kde se výslovně uvádí, že do ní mohou zájemci své zážitky nejen psát, ale i kreslit. Zpětnou vazbu bohužel ve chvíli dokončení bakalářské diplomové práce nemám.

20–21, 22–23

Edukační a relaxační stanoviště mezi exponáty s nabídkou fyzické interakce

Zajímavým způsobem, jak vtáhnout návštěvníka do děje expozice jsou interaktivní stanoviště ve výstavě či vyčleněné místnosti pro tvůrčí činnost volně přístupné v průběhu konání výstavy bez přítomnosti galerijního pedagoga. Mohli bychom takové místo označit i jako samoobslužnou výtvarnou dílnu.

Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze je v rámci České republiky zcela unikátní, protože nabízí návštěvníkům aktivní zóny včleněné do stálé expozice a zároveň celkem pravidelně připravuje i aktivní zónu v aktuální výstavě. Zde se nachází nejčastěji v úvodu sálu, výjimečně v zadní části (výstava Christopher Dresser, 2008).

Grafickým symbolem výchovně vzdělávacího systému Uměleckoprůmyslového muzea v Praze (dále UPM), který nazývají Dotkněte se muzea, je logo v podobě jednoduché kresby obrysu ruky.¹⁸ Objevuje se na místech, kde se mohou návštěvníci aktivně projevit. Tato místa ve stálé expozici, aktivní zóny z roku 2001, navazují na výstupy tvůrčí dílny, které byly přípravami aktivního samooblužného programu do sálů nové stálé expozice.¹⁹ Podle zaměření jednotlivých sálů zde najdeme kulatý stůl s prosvětlenou pracovní deskou a s plošnou stavebnicí z barevných plastů (sál skla a keramiky), horizontální zásuvkové pulty (sál kovů a jiných materiálů) a vertikální zásuvkové pulty (sál užité grafiky a fotografie). Otvírání zásuvek rozšíří poznání v expozici do hloubky. Jiná místa jsou zaměřena především na prvek hry (zvonek v sále kovů a jiných materiálů). Dle slov PhDr. Heleny Koenigsmarkové je autorem návrhu Petr Hornek a výrobcem firma Lotech; autorkou inspirované idey je sama ředitelka pražského Uměleckoprůmyslového muzea.²⁰

24–25

¹⁸ Dotkněte se muzea, *U(p)m*, <http://www.upm.cz/index.php?page=206&language=cz>, 23. 11. 2008.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Rozhovor s Helenou Koenigsmarkovou, 24. 4. 2007.

Ve stálé expozici pražského UPM mysleli na návštěvníky nejen aktivními zónami, ale i reflexí jejich tvůrčí činnosti. V sálech jsou průběžně vystaveny návštěvnické židle z výtvarné dílny Design na tělo (2001) a modely oděvů zhotovené na výtvarné dílně PlayFashion (2002).

V zahraničí jsou expozice, která interaktivní stanoviště přímo protkávají jako například ve Victoria and Albert Museu v Londýně. Součástí expozice jsou kultivovaná komorní stanoviště s nadpisem Prosím, dotýkejte se (Please touch).

26–27

Samostatné aktivní zóny navazující na výstavu

Ve Victoria and Albert Museu v Londýně najdeme několik experimentáří (Discovery area), které navazují na vystavené originály v bezprostřední blízkosti. Experimentovat se dá prakticky s materiálem, intelektuálně nebo s využitím výpočetní techniky a speciálního programu.

28–29

Některé úkoly jsou prvoplánové, jiné rozvíjejí kreativitu. Návštěvník se oblečením nákrčníku a manžet může pomyslně proměnit v renesanci žijícího člověka nebo si postavu dvourozměrné renesanční ženy může poskládat z připravených komponent, frotážovat ornament, ale může se také inspirovat a zkusit napsat vlastní příběh.

30–32

Zpestřením je rovněž využití principu zrcadlení. Ve velké stěně s nadpisem Co to je? (What is it?) najdeme několik výřezů, které představují vybrané exponáty. Zájemce o jejich názvy a další informace musí vlevo a vpravo otevřít dvířka, opatřená na vnitřní straně zrcadly, jež odrazem činí čitelné opačně psané popisky na stěně s exponáty. Těžiště většiny aktivních zón ve Victoria and Albert Museu spočívá ve hře, nikoli tvořivosti v pravém slova smyslu.

33–35

V České republice na tyto možnosti zpestření návštěvy systematicky myslí k vybraným výstavním projektům především Moravská galerie v Brně a někdy i Národní galerie v Praze.

V Moravské galerii v Brně se největší část workshopů odehrává v Dětském ateliéru v Uměleckoprůmyslovém muzeu. Zpravidla probíhají pod vedením interních nebo externích lektorek. K větším výstavním projektům připravují lektorky z Oddělení práce s veřejností samoobslužné výtvarné dílny, volně přístupné v otevírací době platné pro danou výstavu.

36–37

K výstavě Umění restaurovat umění (31. 11. 2006 – 18. 3. 2007) poskytl Dětský ateliér zázemí pro interaktivní dílnu Nejen pro děti, kde mohli návštěvníci tvorbou, poznáváním a objevováním hlouběji pronikat do restaurátorského povolání. Například mohli prozkoumat obraz pomocí lupy, zaznamenat zjištěné údaje do formuláře Zápis o stavu obrazu a provést stratigrafii. Důrazem na technologie, materiály a názornost se dílna blížila Ateliéru Rembrandt připravenému k výročí umělce v Zaans Museu v nizozemském Zaandamu (2006).

38–39

Jiné prostorové možnosti se nabízejí v Místodržitelském paláci MG, kde menší prostor přiléhající k chodbě v přízemí využili během výstavy V zahradě Armidině (23. 11. 2007 – 24. 2. 2008) pro interaktivní výtvarnou dílnu přibližující téma zátiší. Vedle dokreslování, hry s plošnými objekty připevněnými na magnetky a prohlubování poznatků četbou slovníkových hesel mohli návštěvníci volně proměňovat zátiší v rámu výběrem z nabídky předmětů a jejich komponováním podle individuálního citu.

40–41

V Místodržitelském paláci doprovázela 23. mezinárodní bienále grafického designu Brno 2008 (19. 6. – 19. 10. 2008) Výtvarná dílna pro každého / Art workshop for everybody. Zatímco vznik interaktivních výtvarných dílen k výstavám Umění restaurovat umění a V zahradě Armidině byl záměrný a promyšlený, vznikla dílna k bienále velmi rychle, aby zaplnila prázdný prostor za exponáty ze Slovinska a Slovenské republiky. Návštěvníci mohli kreslit, nalepovat a proměňovat papíry s magnetkami kovové rastrované tabule na stěnách.

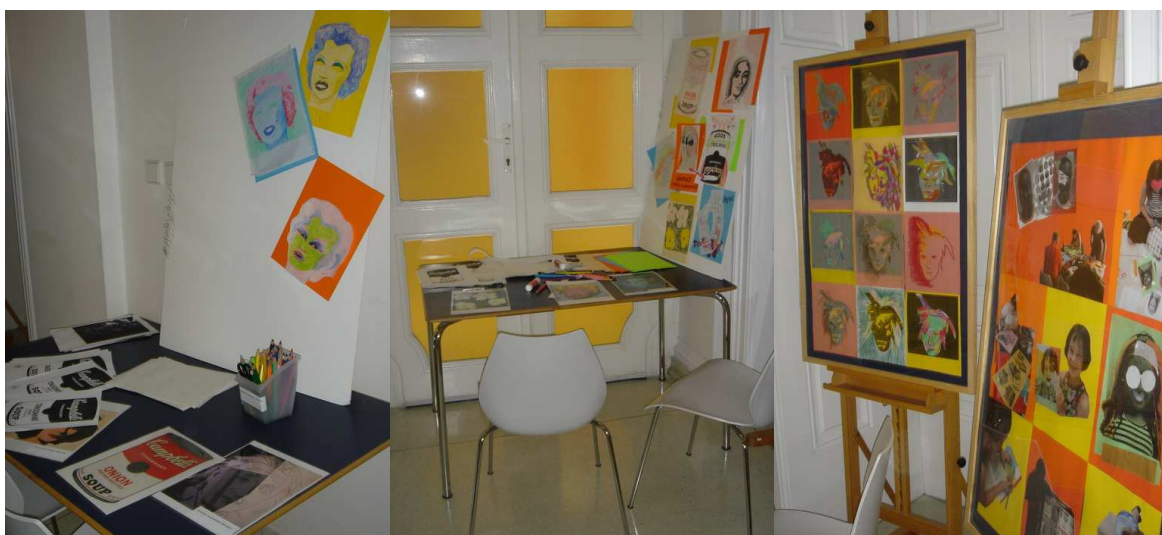

42–43

Výhodou těchto tří dílen je využitelnost nejen individuálními návštěvníky, ale i školními skupinami. Stabilní připravené zázemí napomáhá a zjednodušuje práci galerijního pedagoga, který jinak musí věnovat nemalý čas přípravě a přenášení materiálu k tvorbě na animaci.

Pražákův palác MG umožňuje skromnější zázemí pro podobné aktivity. Proto mívají krátkodobé trvání. Příkladem může být víkendová výtvarná dílna pro návštěvníky výstavy Andyho Warhola Warholovské inspirace pro všechny (4.–5. 8. 2007) umístěná před výstavu mezi neotvírané dveře a schodiště v přízemí. Úkolem bylo jednoduché dokreslování, prostřihávání a lepení, které dalo vzniknout kolážím - mnoha variant vybraných námětů s využitím nakopírovaných Warholových děl.

44–46

Princip multiplikace využívala i akce u příležitosti derniéry výstavy Dárek pro Andyho (19. 8. 2007). Návštěvníci, kteří přinesli ten den plechovku Coca-Coly a umístili ji do kolektivní výtvarné kompozice v Pražákově paláci, měli vstup na výstavu Andyho Warhola zdarma.²¹ Časté volné vstupy při různých příležitostech (svátky, vysvědčení, muzejní nebo galerijní noc apod.) do výstav MG spoluvytvářejí pozitivní obraz MG jako veřejnosti otevřené instituce.

Derniéra výstavy Františka Foltýna byla příležitostí k další jednodenní akci (17. 2. 2008).²² Návštěvníci mohli sestavováním abstraktních kompozic z připravených plošných i lineárních částí vytvořit na zemi obraz.

²¹ *Kulturní program červenec–srpen 2007*, Moravská galerie v Brně 2007.

²² *Kulturní program leden–únor 2008*, Moravská galerie v Brně 2008.

47–49

V Národní galerii v Praze nebývají aktivní zóny ve výstavách, nejkulí v expozicích v poměru ku počtu přehlídek kupodivu příliš časté. O jistý průlom se zasloužila PhDr. Gabriela Šimková z Lektorského oddělení NG - Sbírký orientálního umění, které se podařilo samoobslužnou dílnu k výstavě ve Valdštejnské jízdárně přesunout z hluché obvyklé zóny nad informacemi a vstupem v prvním patře do přízemní prostory za hlavní částí výstavy a před jejím zakončením v prvním patře. V ateliéru a studovně Pavilon Orchidej, mezičlánek výstavy *Mistři čínské tušové malby 20. století* (30. 4. – 2. 11. 2008), vytvořila tvůrčí plochu pro návštěvníky jako stylizovanou pracovnu čínskému vzdělance.²³ Pavilon vybavila horizontálním mnoho desítek metrů dlouhým příručním svitkem, na který návštěvníci vyjadřovali svou obraznost, nálady a postoje.²⁴ Podélný svitek s kresbami, malbami, kaligrafiemi a texty (verše, próza, glosy) návštěvníků v několika světových jazycích poté vystavila na prezentaci výsledků této výtvarné dílny *Ohlédnutí za výstavním projektem Mistři čínské tušové malby 20. století. Napodobení a inspirace III. Malířské manuály / výtvarný projev návštěvníků v přízemí západního křídla zámku Zbraslav* (22. 11. 2008 – 1. 3. 2009).²⁵ Výstava prací návštěvníků z interaktivní dílny k již skončené výstavě se nevykazuje příliš často.

²³ *Mistři čínské tušové malby 20. století ze sbírek Národní galerie v Praze*, Národní galerie v Praze 2008.

²⁴ Tiskové a komunikační oddělení NG, *EM_NG_Ohlédnutí za výstavou Mistři čínské tušové malby*, 11. 11. 2008.

²⁵ *Ibidem*.

50–51

Aktivní zóny k současnému umění vytvořené lektory a galerijními pedagogy jsou velkou nevyužitou nikou. Pokusem o prolomení bariér mezi lektory a kurátory ve Veletržním paláci z hlediska tvorby pracovních ploch je Prostor pro odpočinek a studium vytvořený k ITCA 2008. Podobně jako v Pavilonu Orchidej v něm mohli návštěvníci nejen tvořit ale i pročitat a prohlížet katalogy. MgA. Oldřich Bystřický vymyslel k dílu Jana Jakuba Kotíka, které mělo být na triennale vystaveno, hru s čalounickými špendlíky, jež mohli návštěvníci zapichovat do červených podložek.²⁶ Nastaly ovšem dva problémy: dílo na výstavu kurátoři nakonec neumístili a čalounické špendlíky záhy zmizely v kapsách návštěvníků. Do budoucna byla kurátory lektorům přislíbena užší spolupráce před zahájením výstavy.²⁷

52–54

²⁶ Rozhovor s Oldřichem Bystřickým, 31. 10. 2008.

²⁷ Rozhovor s Irenou Ellis, 31. 10. 2008.

Možnosti aktivních zón s využitím nábytkového designu

Genia loci mnohých staveb na své galerijní pedagogy teprve čekají. Stavebně-historický vývoj, vybavení interiérů a sociální historie mohou být nevyčerpatelným zdrojem pro animace na hradech, zámcích, v často cenné stavbě obývané muzeem umění nebo třeba architektonicky významné vile.

Ve vile Tugendhat jsem uspořádala přes dvacet komponovaných programů určených nejčastěji dětem s dospělými rodinnými příslušníky. Vedle komentované dialogové prohlídky a výtvarných činností si mohou při této speciální příležitosti malí i velcí vyzkoušet pohodlnost jednotlivých replik zajímavých kusů několika typů křesel, což při běžných prohlídkách není dovoleno.

55–56

Na podobném principu, ovšem bez doprovodu galerijního pedagoga, byla založena Kavárna snů v Uměleckoprůmyslovém muzeu Moravské galerie v Brně. Původně měla být v prostoru dnes již bývalé kavárny v prvním patře pouhý měsíc, ale ten se nakonec potáhl na čtyři měsíce (listopad – počátek března 2008). Tato nabídka měla zviditelnit existenci bezbariérové kavárny, posílit v lidech obraz muzea umění jako oázy klidu v centru města a popularizovat současný nábytkový design i inspirovat k jeho koupi. Bohužel s přípravami bienále vzala kavárna spojená s čítárnou za své a proměnila se pravděpodobně dlouhodobě ve výstavní prostor.

57–58

Současné a historické umění versus různé formy fyzické interakce

Představené typy aktivních zón nelze volně aplikovat na přehlídky se všemi druhy vizuálního umění. Interaktivní exponáty soudobých umělců jsou současně uměleckými díly (Orbis Pictus), zato aktivní zóny k historickým exponátům jsou jejich formami prezentace (V zahradě Armidině).

Ve výstavách současného umění se objevují interaktivní originální díla vytvořená vizuálními umělci pro fyzický kontakt s návštěvníky, zatímco ve výstavách historických artefaktů se s touto formou interakce nesetkáváme. S vystavením interaktivních objektů vstupuje autor do rizika poškození nebo zničení; hlavním přínosem a posláním těchto artefaktů nebývá dílo samo ale proces jeho užívání během vystavení.

Historické exponáty i jedinečné současné originály, jejichž poškození by způsobilo nenahraditelné škody, jsou v aktivních zónách představeny nejčastěji nepřímou. Pokud s nimi mohou návštěvníci manipulovat, pak jsou originály před dotykem chráněné (zásuvky v Uměleckoprůmyslovém museu v Praze) nebo jde o repliky. Výroba kopie nebývá finančně nejprístupnější, a proto se objekt v aktivních zónách objevuje nejčastěji v podobě barevné nebo černobílé reprodukce, kterou je možné rozstříhat, vybarvovat a jinak s ní manipulovat. Fyzická interakce s originály ale zůstává pro návštěvníky nejatraktivnější a nejpřínosnější, navíc galerie činí v rámci vzdělávacích institucí nezastupitelnými a jedinečnými.

VIZUÁLNÍ UMĚNÍ NA CESTĚ K LIDEM S HANDICAPEM

Postižení jako determinant ve vztahu divák – dílo

Tělesně a smyslově postižení vyžadují v galerijní praxi často rozšířené nebo ještě více promyšlené podmínky interakce. Tělesně handicapovaní potřebují bezbariérový přístup, který uvítají i senioři. V Moravské galerii v Brně (dále MG) zahájili v září 2008 cyklus výtvarných dílen Mezi námi určených dětem i dospělým s fyzickým handicapem. Na speciálních komentovaných prohlídkách je seniorům v Národní galerii v Praze umožněno sedět na skládacích židlích. Těžiště v haptické a akustické oblasti zpřístupní umění zrakově postiženým. Některé nové typy umění se vzdalují i možnostem percepce sluchově postižených, kteří s vnímáním tradičních oborů nemuseli mít dosud problémy. Interaktivní nabídka v muzeích umění pro handicapované může ovšem rozšířit vnímání artefaktů i relativně zdravým jedincům a otevřít jim nové možnosti konzumace děl (haptické výstavy). Nejvíce svízelné je přiblížit vizuální umění nevidomým, a proto se této problematice budu převážně věnovat.

Malířství

Přiblížit obrazy nevidomým vzhledem k nemožnosti dotýkání lze prostřednictvím „opisu“ jinými smysly, což je často náročné na čas a prostor. V MG se v roce 2005 třikrát uskutečnilo představení „Odhalení obrazu“, které se konalo v Barokním sále Místodržitelského paláce jako součást projektu Poselství barev, tvarů a myšlenek. Předcházela mu galerijní animace Hostina, společný projekt občanského sdružení Manus, MG a Cyrilometodějské střední školy pedagogické, kde byly do kolektivu středoškolských studentů integrovány dvě nevidomé.²⁸ Účastníci projektu se snažili nalézt cesty, jimiž by bylo možné přiblížit malířství nevidomým, včetně aspektů ryze vizuálních jako jsou například kvality barvy.²⁹ Jádrem dramatické inspirace se stal barokní obraz Hodující společnost - lidé před potopou ze sbírek Moravské galerie v Brně.³⁰ Prohloubení prožitku napomohl výtvarný happening, během něhož barvy obrazu posloužily jako námět pro tři barevná zátiší tvarů a vůní.³¹

²⁸ Palacká Anna - Remsová Lenka, *Galerijní animace „Hostina“ a představení „Odhalení obrazu“ – anotace*, Moravská galerie v Brně 2005.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

Propojit svět vidících s nevidomými mělo i představení „Odhalení obrazu“, které bylo výsledkem dramatických dílen probíhajících po celý školní rok 2004/2005 a navázalo na animaci „Hostina“. Studenti prostřednictvím animace našli cestu do obrazu a improvizovali s náměty ze zobrazeného výjevu, které jim umožnili nalézt role, jež chtěli ztvárnit.³² Důležité bylo rovněž hledání čisté zvukové podoby scén mj. proto, že hra měla být srozumitelná nevidomým a zároveň jiným zvukovým pojetím zajímavá i pro vidící.³³ Představení jsem zhlédla během jeho reprízy 4. listopadu 2005 a musím ocenit především interaktivní formu divadla, které diváky aktivněji vtáhlo do děje.

Méně časově náročnými způsoby, jakými lze přiblížit nevidoucím malby, je možné připravit na smíšených výstavách, kde se vedle obrazů objevují i trojrozměrné exponáty nejen výtvarného charakteru. Takovou výstavou byla například „Maria Magdalena. Nejlepší přítelkyně Ježíše“ (1. květen 2006 – 7. leden 2007, Huis Bergh v 's-Heerenberg, Nizozemí). Na hradě Huis Bergh byla postava Máří Magdaleny představena nejen prostřednictvím iluminovaných rukopisů, raně italských maleb a audiovizuální prezentace, ale také různorodými sušenými květy (pravděpodobně ingredience Magdaleniných mastí, zapojení hmatu a čichu) a hudebním doprovodem z CD (Kantáta Maddalena, zapojení sluchu) hned ve vstupní hale jako příjemné naladění návštěvníků na výstavu.

Některé kvality obrazů (kompozice) by se daly nevidomým přiblížit technikou reliéfního slepotisku. V praxi jsem se s tím ale dosud nesetkala.

Vizuální umění lze handicapovanému přiblížit nejen haptickými přílohami, ale i akustickými. Čerstvou novinkou Petra Nikla je kniha *Jělěňovití*, jež nese podtitul *Lesní lyrika*.³⁴ Strany publikace mají tmavomodrý podklad a tlumeně bílý text. Proměny jelena se vedle básní objevují i v četných autorových mezzotintách. Výraznou roli hraje také lapidární hra s křivkou. Součástí prvního vydání je CD s Niklovým jedinečným přednesem, v němž kombinuje zpěv, brač, buzuki, kecy, fuky, pazvuky a další.³⁵

Audiovizuálním produktem nakladatelství Prestel je kniha Ralpa Erdenbergera *Obrazy sluchem* s podtitulem *Obrazy vyprávějí své příběhy* (přeložila autorka) doplněná CD jako integrální součástí.³⁶ Psaný text, reprodukce šestnácti vybraných maleb a soch z Musea Kunst Palast v Düsseldorfu a audio nahrávka seznamují čtenáře například s příběhy Lišek Franze Marca, hrdinstvími legendárního Herkula nebo modrým světem Yvese Kleina.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Nikl Petr, *Jělěňovití (lesní lyrika)*, Praha 2008.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Erdenberger Ralph, *Bilder im Ohr. Bilder erzählen ihre Geschichten. Mit Audio-CD*, München - Berlin - London - New York 2006.

I když nejde v jádru o interaktivní knihy, zmiňuji je zde pro jejich ojedinělost na trhu a potenciální využitelnost i při práci s lidmi s vadami zraku v rámci aktivních zón.

Sochařství a objektové umění

Sochařství pro svou trojrozměrnost nabízí v souvislosti s fyzickou interakcí oproti malířství širší možnosti. Hlavním prvkem navíc je možnost doteku. Tento fakt umožňuje zapojit do vnímání děl vizuálních institucí i nevidomé. Dotýkání je ovšem využíváno i v léčbě vidoucích, nemalou roli hraje v canisterapii nebo hypoterapii. V souvislosti s architekturou se hovoří o archterapii, zde bychom mohli paralelně vytvořit novotvar soch terapie.³⁷

Vidoucí dotekem automaticky poznává vícesmyslově. Synkretický vjem dokáže přiblížit sochu komplexněji nejen po materiálové stránce. Výtvarný pedagog Igor Zhoř se domníval, že sochy hovoří k hmatu i mu patří; člověk, který se s výtvozem sochaře setká, se jej chce bezděčně dotknout, okusit jeho materiálové i tvarové kvality.³⁸

Pořadatelem hmatových výstav umění je české Sdružení Hapestetika. Dotykové výstavy byly zahrnuty i do projektu Brána muzea otevřená: výběr ze sochařské sbírky Muzea umění Olomouc představila výstava Dotyk sochy, z karlovarské Galerie umění přehlídka Dotýkání aneb Pohlad'te si sochu - české sochařství 20. století ze sbírek Galerie umění Karlovy Vary.³⁹ Obě výstavy byly určeny nejen nevidomým a slabozrakým, ale i vidící školní mládeži a individuálním návštěvníkům.

V MG najdeme sbírku vytvořenou z darů umělců a věnovanou přímo nevidomým a slabozrakým. Vybraná díla z této kolekce nazvané Možná sdělení jsou vystavena jako stálá expozice v brněnském Uměleckoprůmyslovém muzeu. Autorkou koncepce projektu byla před sedmi lety Yvona Ferencová, dříve galerijní pedagožka, dnes kurátorka moderního a současného umění MG. Projekt podpořila Nadace Dagmar a Václava Havlových VIZE 97, Nadace Charty 77 – Konto Bariéry, Ministerstvo kultury České republiky, Statutární město Brno a Český výbor ICOM.⁴⁰

Výstavu Možná sdělení v Pražákově paláci MG (16. 10. – 30. 12. 2001) doprovodil nejen klasický tištěný katalog, ale i katalog v Braillově bodovém systému, za jehož formu (mj. je

³⁷ Archterapie / Přednášky a diskus o architektuře, *E-architekt*, <http://www.e-architekt.cz/index.php?PID=1875&KatId=120>, vyhledáno 3. 11.2008.

³⁸ Zhoř Igor, *Klíče k sochám*, Praha 1989, s. 14.

³⁹ Rišlinková Helena - Vachudová Božena - Tóthová Lenka, Dotykové výstavy, in: Brabcová Alexandra (ed.), *Brána muzea otevřená*, Praha 2003, s. 248–253.

⁴⁰ Ferencová Yvona - Petlachová Hana - Babák Petr, *Možná sdělení* (kat. výst.), Moravská galerie v Brně 2001.

vázána ve smirkovém papíře) získal Petr Babák ocenění Nejkrásnější kniha roku. Zpočátku byl projekt po umělecké stránce zaměřen na knižní vazbu, ovšem tři desítky umělců se zadáním nenechali svázat a většinou vyhotovily objekt spadající do volného umění, který je hapticky zajímavý.⁴¹ Většina předmětů jsou objekty. Sbíрка zahrnuje díla Petra Babáka, dále Václava Ciglera, Elišky Čabalové, týmu E-area, Daniela Hanzlíka, Jany Honecové, Dalibora Chatrného, Lubomíra Jarcovjaka, Olgy Karlíkové, Jiřího Koláře, Miroslavy a Lubomíra Krupkových, monogramisty T. D., Pavlína Nešporové, Petra Nikla, Miroslavy Symonové a Markéty Varádiové. Publicistka Klára Kubičková vidí sbírku Možná sdělení v jedinečných obsazích jednotlivých děl, jež jsou nabídkou a nástroji komunikace.⁴²

Pozornost nevidomých návštěvníků chtěla MG udržet i v následujících dvou letech čtyřmi tematicky navazujícími výstavami. Do pokračovacího projektu Neviditelná příčina byli zařazeni Federico Diaz, Jiří Příhoda, Ilona Németh, Aleš Kilian a Vít Havránek. Důraz se z haptického vnímání děl přesunul do zvukové oblasti, protože se nevidomí v běžném životě podle odrazu zvuků v prostoru orientují a dokážou si mnohé dobře představit.⁴³ Výstavy měly i ambici propojovat svět vidoucích a nevidoucích bez bariér pro obě strany a prohloubit obraz MG jako otevřené instituce.

Výběrová stálá prezentace exponátů je dnes v Uměleckoprůmyslovém muzeu za sklem ve vitrině, takže paradoxně slouží na první pohled jen vidoucím. Důvodem je dle Yvony Ferencové neopatrné zacházení vidomých a dnes vystavené předměty jsou jen upoutávkou na Možná sdělení, informací pro nevidomé, kteří mohou přivést do MG své nevidící známé.⁴⁴ Vzhledem k formě instalace je třeba, aby se nevidomí předem objednali, poté jim bude umožněn přímý kontakt s díly.

⁴¹ Kubičková Klára, Jedinečné umění pro nevidomé, *Mladá fronta Dnes XVIII*, 2007, č. 109, 11. 5., s. C5.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

Již v roce 1989 Igor Zhoř upozorňoval, že se v některých světových uměleckých muzeích nacházejí samostatné sály určené výhradně pro mladé, kde se mj. vystavují sochy, kterých se mohou dotýkat a vůbec hmatem zkoumat. Nešlo o originály, ale kopie původních děl nebo odlitky z trvanlivých materiálů. Vyjádřil lítost, že se nacházejí jen v odděleních pro děti.⁴⁵ Po téměř dvaceti letech nejsou taková místa jen v zahraničí. Najdeme ji i u nás a slouží všem zájemcům bez ohledu věku.

V Anežském klášteře Národní galerie v Praze (dále NG) mohou nevidomí prozkoumat na haptické stezce dvanáct odlitků středověkých děl.⁴⁶ Hmatová expozice se nachází v křížové chodbě v přízemí a představuje stylovou proměnu středověkého sochařství od 13. do 15. století.⁴⁷ Nalezneme zde pozdně románský reliéf z baziliky sv. Jiří, dále díla z období vlády Karla IV. a Václava IV.⁴⁸ Sochaře a architekta Petra Parléře zastupují portrétní busty z triforia katedrály sv. Víta.⁴⁹

Expozice je určena návštěvníkům s vadami i bez vad zraku.⁵⁰ Vidomí žáci mohou na programu s názvem Se zavřenýma očima objevit nové možnosti svého vnímání a neobvykle pracovat s fantazií.⁵¹ Pro simulaci handicapu si s sebou mají vzít šátky na zavázání očí.⁵²

V suterénu Jiřského klášteře NG byla do uzavření expozic věnovaných umění manýrismu a baroka v Čechách na konci října 2007 hmatová expozice Doteky baroka, která prezentovala odlitky sochařských děl Adriaena de Vries (Kráčející kuň, originál 1610⁵³), Matyáše Bernarda Brauna, Ferdinanda Maxmiliána Brokofa aj.⁵⁴ Dnes je jedenáct odlitků v Jiřském klášteře pouze uskladněno, protože čekají na své přemístění do Schwarzenberského paláce, kam se sbírky ze 17. a 18. století přesunuly a kde byly již letos zpřístupněny. Každý odlitek je opatřen rozšířenou popiskou v bodovém písmu.

⁴⁵ Zhoř Igor, *Klíče k sochám*, Praha 1989, s. 14.

⁴⁶ Štůlová Vobořilová Lucie (ed.), *Programy pro školy a zájmové skupiny ve stálých expozicích Národní galerie v Praze*, Národní galerie v Praze 2007, s. 20.

⁴⁷ Ibidem, s. 14.

⁴⁸ Ibidem, s. 14.

⁴⁹ Ibidem, s. 14.

⁵⁰ Ibidem, s. 14.

⁵¹ Ibidem, s. 19.

⁵² Ibidem, s. 20.

⁵³ Rousová Andrea - Hladík Tomáš, Umění rudolfinského manýrismu, in: Vlnas Vít (ed.), *Umění manýrismu a baroka v Čechách. Průvodce stálou expozicí Sbirky starého umění Národní galerie v Praze v klášteře sv. Jiří*, Národní galerie v Praze 2005, s. 24.

⁵⁴ Štůlová Vobořilová Lucie (ed.), *Programy pro školy a zájmové skupiny ve stálých expozicích Národní galerie v Praze*, Národní galerie v Praze 2007, s. 26.

60–62

Na zámku ve Zbraslavi, hostiteli sbírky asijského umění NG, se v prvním patře nachází hmatová expozice Japonská kultura dotykem, která zahrnuje šest laminátových kopií významných památek, jež na našem území nejsou zastoupeny.⁵⁵ Součástí expozice jsou popisky se zvětšeným českým i anglickým textem, který je zachycen i v českém Braillově písmu.⁵⁶ K expozici jsou nabízeny speciální pořady s lektorem školeným pro žáky se zrakovým deficitem.⁵⁷

63–64

Na výtvarnou práci s nevidomými od roku 2001 zaměřuje sdružení Slepíši, které v Tasově na Vysočině provozuje Mezinárodní centrum Axmanovy techniky modelování, které nabízí vzdělávací a pracovní programy pro nevidomé.⁵⁸ V nabídce najdeme i Hmatovou databanku, jež představuje sérii výukových hmatových soch pro lidi od narození nevidící

⁵⁵ Ibidem, s. 65.

⁵⁶ Ibidem, s. 65.

⁵⁷ Ibidem, s. 65.

⁵⁸ Axmanova technika modelování pro zdravotně postižené. Sdružení Slepíši, Tasov.

z pálené hlíny.⁵⁹ Již před šestnácti lety se podařilo zrealizovat putovní výstavu soch pro nevidící Manus Europae 1992, na kterou navázal v roce 1995 ateliér slepých sochařů Boženka, v němž vznikla putovní výstava děl slepých sochařů pro vidící s názvem Manus Europae II Bible (r. 1996).⁶⁰ Během první části projektu se slepí hmatem seznámili s bronzovými odlitky soch, které odlili T. Waller a J. Matějček.⁶¹ Bronzové sochy posloužili slepým dětem zprvu jako inspirace, od níž se ale následně odpoutali, aby se vydali cestou na vzoru nezávislé tvorby.⁶²

Díla z této druhé části projektu vystavili po letech v rozšířené podobě v jihlavské Oblastní galerii Vysočiny. Výstava Hmatové sochařství (7. 2. – 30. 3. 2008), z níž část přejde do stálé expozice, byla určena návštěvníků vidoucím i nevidoucím, dětem i dospělým.

Štěpán Axman, který se dlouhodobě věnuje práci s nevidomými, chápe hmatové sochařství jako trojrozměrná výtvarná díla vytvořená nevidícími autory na základě hmatového projevu bez možnosti vizuální zrakové kontroly a úprav.⁶³ K vytvoření sbírky hmatového sochařství jej přivedlo uvědomění si odlišnosti hmatového projevu i specifické výtvarné symboliky výtvarně nadaných nevidomých. Došel k poznatku rozdílnosti hmatového projevu nevidomých od narození a tvůrců osleplých až během života.⁶⁴ Výstava představila díla Františka Koplíka, Marianny Machalové, Petra Paveleka, Boženy Přikrylové (jejíž socha Spravedlnosti zdobí vestibul brněnského sídla ombudsmana), Aleny Stanické a Petry Voglové. Volnou tvorbu těchto autorů doplnily plastiky a reliéfy z pálené hlíny spjaté s biblickými příběhy. Díla sochařského cyklu Bible vytvořili nevidomí autoři nejen z České republiky, ale i ze Slovinska, Slovenska a Finska, některé v brněnském Ateliéru hmatového modelování, zbývají na Mezinárodních pracovních setkáních nevidících výtvarníků. Až na jedno vystavené dílo chráněné skleněnou vitrinou byla ostatní díla nabídnuta všem návštěvníkům bez rozdílu k přímému zrakovému (podle individuálních možností) i haptickému prožitku/požitku, který byl násoben vědomím, že se nejedná o atrapy, odlitky, napodobeniny, ale o autentická díla nevidících.

Yvona Ferencová v katalogu Možná sdělení uvádí, že simulovat vidomým svět nevidomých má svá omezení, protože jsou vidící vybaveni množstvím předcházejících

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Axman Štěpán, *Ejhle cesta. Manus Europae II. Bible* (kat. výst.), Galerie Slepá ulice Brno 1996, s. 1.

⁶¹ Ibidem, s. 3.

⁶² Ibidem, s. 5–7.

⁶³ Axman Štěpán, *Hmatové sochařství* (kat. výst.), Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě 2008.

⁶⁴ Ibidem.

vizuálních informací a představ z nich plynoucích.⁶⁵ To si uvědomovali i tvůrci jihlavské výstavy, a proto asi včlenili do výstavy interaktivní zástěnu s výzvou pro vidoucího návštěvníka „sáhni dovnitř“ a „touch“. Dvojice otvorů pro obě ruce byly vtipně umístěny ve dvou úrovních: pro dospělého a pro dítě. Hmatem pak obě věkové kategorie mohly za zástěnou vytušit plastiky z dílny některého z vystavujících výtvarníků.

65–66

Zpřístupňování vizuálního umění patří i do spektra činností Střediska Teiresiás, zabývajícího se pomocí studentům se specifickými nároky na Masarykově univerzitě v Brně. Zajišťuje přístupnost studijních oborů akreditovaných na MU studentům se smyslovým nebo tělesným handicapem.⁶⁶ Středisko Teiresiás má v brněnské ulici Šumavská č. 15 mimo mj. i galerii. Na svém portálu informuje rovněž o hmatových výstavách.

Od listopadu 2008 se mohou nevidomí prostřednictvím dotykového studia dvaceti bust, představujících významné kulturní postavy naší české historie seznámit na stejnojmenné výstavě se zakladateli a tvůrci Národního divadla.⁶⁷ Naučná stezka přímo v prostorách Národního divadla obsahuje proti pádu technicky zajištěné a popiskami v Braillově písmu opatřené architekty budovy divadla, malíře, sochaře, herce a tanečníky. Z neznámějších zmiňme Josefa Zítka, Josefa Schulze, Emu Destinovou, Karla Čapka a Vojtěcha Hynaise. Popiska prozrazuje autora sochy a jméno modelu. Návštěvníci obdrží CD s audionahrávkou, která jim přiblíží jednotlivé osobnosti. Stezka začíná stylově ve sklepení

⁶⁵ Ferencová Yvona, in: Ferencová Yvona - Petlachová Hana - Babák Petr, *Možná sdělení* (kat. výst.), Moravská galerie v Brně 2001.

⁶⁶ *Teiresiás. Středisko pro pomoc studentům se specifickými potřebami*, <http://www.teiresias.muni.cz/>, vyhledáno 3. 11. 2008.

⁶⁷ *Hmatová výstava v prostorách Národního divadla, Teiresiás. Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky*, <http://www.teiresias.muni.cz/?chapter=15-232>, vyhledáno 27. 11. 2008.

budovy, jež ukrývá základní kameny. Projekt je výsledkem spolupráce Národního divadla a organizace SONS, zaměřující se na služby zrakově postiženým.

Originální sochy nevidomé sochařky představuje výstava *Umano divino. Conoscere la forma / Lidské a božské*. Rozeznání tvaru, která probíhá v Italském kulturním institutu v Praze (20. 11. 2008 – 31. 1. 2009).⁶⁸ Přehlídka je výsledkem spolupráce Velvyslanectví Italské republiky, Italského kulturního institutu, *Musea Tattile Statale Omero* v Anconě a iGuzzini (zajistili speciální osvětlení). Dvacet soch pochází od nevidomé výtvarnice Felice Tagliaferri. Jde o vizuální i haptický zážitek, během něhož zažijeme exkurzi do dějin sochařství. Tagliaferri nám představuje tvorbu od Feidia přes Michelangela po Berniniho. Nevidomým i slabozrakým se nabízí k prostudování například *Pietà di San Pietro* a *Pietà Rondini* od Michelangela, *Satyr* od Mazara del Vallo, *Extáze sv. Terezy* od Gian Lorenza Berniniho nebo *Svatý František* od Vittoria Morelliho. Výstavu doplňují audio pomůcky i materiály v Braillově písmu.

Metropolitní muzeum v New Yorku, které ve své diplomové práci *Formy zprostředkování výtvarného umění zrakově postiženým* zmiňuje Martina Soukupová, nabízí samooblužnou aktivní zónu *Dotknout se starobylého Egypta*, k níž lze využít zvukový záznam s pokyny a informacemi o sochách plus brožuru s textem ve zvětšeném nebo Braillově písmu.⁶⁹ Nevidomí a slabozrací návštěvníci zde mohou hmatem prostudovat sochy faraónů, bohů a bohyní.

Užité umění a design

V rámci nabídky aktivních zón Victoria and Albert Musea najedeme i takové, které je vhodné pro nevidomé. Jsou označena jak pro vidoucího, tak i nevidomého nadpisem *Prosím, dotýkejte se (Please Touch)* v písemné podobě, symbolem ve formě reliéfní žluté ruky a v bodovém písmu. Haptická metoda je i pro vidomého vhodná pro přiblížení proměnlivých kvalit materiálu.

⁶⁸ Sein in: *Umano Divino, Conoscere la forma*, Praha, *Museo Tattile Statale Omero*, http://www.museoomero.it/main?p=mostre_2008_2009_praga, vyhledáno 20. 11. 2008.

⁶⁹ Soukupová Martina, *Formy zprostředkování výtvarného umění zrakově postiženým* (diplomní práce), Katedra speciální pedagogiky PdF MU, Brno 2007, s. 40–41.

67–68

V sobotu 27. září 2008 Středisko Teiresiás spolu s Muzeem města Brna spoluorganizovalo setkání se sklářským výtvarníkem a medailérem Jiřím Harcubou na jeho výstavě skla, medailí, plaket, mincí a grafiky na Špilberku. Příchozí nevidomí mohli od 13 do 15 hodin hmatem prostudovat vybrané exponáty vytažené pro tento účel z výstavních skleněných vitrín. Zájemci se předem přihlašovali pracovním Střediska Teiresiás, které jim mohly zajistit i průvodce na cestu.⁷⁰ Za muzeum akci zaštiťovala asistentka správy hradu Alena Hanousková, což není náhoda.

Hanouskové nevidomá dcera Monika, studentka učitelství pro základní školy na Pedagogické fakultě MU v Brně, oborů německý jazyk a literatura a speciální pedagogika, je s PhDr. Miroslavou Menšíkovou autorkou námětu haptické instalace pro nevidomé Žalář dotekem, který se stal součástí stálé expozice Žalář národů v přízemí severního křídla hradu Špilberku.⁷¹ Vybavení cely má přiblížit způsob věznění na Špilberku ve 30. letech 19. století.⁷² V cele najde zájemce dva texty v českém jazyce a zároveň v Braillově písmu; v jednom je podrobný popis cely, v druhém stručná historie mučících nástrojů.⁷³ Jistým omezením je běžné uzavření cely mříží a její odemčení dozorujícím personálem až na základě vyžádání (srovnej se samoobslužnou hmatovou expozicí na zámku Zbraslav NG).

⁷⁰ Setkání se sklářem a kovářem Jiřím Harcubou na Špilberku, *Teiresiás. Středisko pro pomoc studentům se specifickými potřebami*, <http://www.teiresias.muni.cz/?chapter=15-215>, vyhledáno 3. 11. 2008.

⁷¹ zug, Dotýkati se exponátů je přísně dovoleno, *Brněnský metropolitan II*, 2007, únor, s. 19.

⁷² Žalář dotekem - haptická instalace, *Muzeum města Brna*, <http://www.spilberk.cz/?pg=zobraz&co=zalar-dotekem-hapticka-instalace>, vyhledáno 3. 11. 2008.

⁷³ Ibidem.

Architektura a památkové zóny

Povědomí o tvaru a skladbě budovy mohou nevidomým přinést modely staveb. S některými se můžeme setkat ve městech i na veřejných prostranstvích. Bývají odlity z odolného kovového materiálu. U severovýchodní hradební zdi hradu Špilberku se nachází zmenšený areál hradu i s kopcem, jeho stezkami a přílehlými ulicemi. Při procházce Vídní můžeme narazit na většího solitéra, dům sv. Štěpána obklopený historickou zástavbou sevřenou hradebními zdi. Dle signatury je autorem Fojideria Bonvicini z Verony. Odlitek je datován rokem 1991.

69, 70

Na průčelí kostela Santa Maria del Giglio - Zobenigo v Benátkách (1678–1683)⁷⁴ se nachází několik kamenných reliéfů význačných měst, jež by mohly posloužit rovněž jako aktivní zóny pro nevidomé. Zatímco bitvy na moři jsou v nedostupné výšce, šest map opevněných italských a dalmátských měst máme na dosah. Na páskách čteme nápisy Zara, Candia, Padoa, Roma, Corfu a Spalato (dnešní Split).⁷⁵

⁷⁴ Bocato Alessandra, *Churches of Venice*, Venice 1999, s. 30.

⁷⁵ Mapy jsou důležitými dokumenty určitého historického období městského plánování a zároveň testamentem prestižní politické kariéry Antonia Barbara, generálního superintendenta pro Serenissimu v Dalmácii (Ibidem, s. 30 a 32.).

71–72

Modely staveb na architektonických výstavách bývají z méně odolných materiálů (papír) a ukryté většinou ve vitrínách nebo bedlivě střeženy před možným dotekem, tedy slepým nepřístupné. Nezbyvá než vyjít do ulic.

Vedle modelů mohou nevidomým přiblížit stavby reliéfní nebo také slepecké půdorysy. S velmi kvalitně zpracovaným průvodcem stavbou pro nevidomé, který využíval tohoto principu, jsem se setkala v létě roku 2008 v pařížské Sainte Chapelle.⁷⁶ Kniha o třiceti stranách obsahovala dvacet osm slepotiskových vyobrazení, která nevidomým a lidem se zbytky zraku zprostředkovávala celek stavby i její details, např. výzdobu stěn, půdorys, vitráže.⁷⁷ Součástí knihy je CD s audionahrávkou.

V expozici Kultura nevidomých v Technickém muzeu v Brně najdeme knihu Pražský hrad pro nevidomé, v níž jsou reliéfní obrázky doplněny popiskami v bodovém písmu.⁷⁸ Slepcecký půdorys vystavilo rovněž Dětské muzeum Moravského zemského muzea v Dietrichsteinském paláci na výstavě Jak se žije s handicapem aneb Poznat znamená porozumět (7. 5. – 25. 10. 2008). Půdorys bytu či patra domu zde byl představen ve dvou provedeních: slepotisku a z nalepených drobných dřivek a smirkového papíru. Obě varianty doprovázely nápisy v Braillově písmu.

Ing. Radka Fuxová, která absolvovala VUT v Brně s diplomovou prací zaměřenou na mapy pro nevidomé a je autorkou dvou map Opavy vytvořených podle Evropských

⁷⁶ Perrot Françoise - Corvest Hoëlle, *Sensitineires. La Sainte Chapelle*, Paris 2006.

⁷⁷ Čísla uvádím podle údajů anotace na knize přímo v Sainte Chapelle, na webových stránkách nakladatelství je uvedeno třicet dva stran a dvacet devět slepotisků (*Sensitineires, Centre des monuments nationaux*, <http://editions.monuments-nationaux.fr/fr/le-catalogue/bdd/livre/608>, vyhledáno 3. 11. 2008.).

⁷⁸ Chotěboř Petr - Frolík Jan, *Prague Castle. Tour Guide for the Sightless*, Praha 1995.

standardů, vymyslela soubor čtrnácti map Prahy rovněž pro nevidomé.⁷⁹ Zkušenosti s výrobou map na termoformu získala Fuxová v brněnském středisku Teiresiás.⁸⁰ Pražský projekt podpořily hlavní město Praha, Knihovna a tiskárna pro nevidomé Karla Emanuela Macana a Sjednocená organizace pro nevidomé a slabozraké a jeho výstupem bude soubor plastických map v nákladu šedesáti kusů ve velikosti A3, který bude stát přibližně čtyři sta tisíc korun.⁸¹

V první fázi vznikly dvě mapy centra Prahy, dalších dvanáct by mělo být připraveno do konce roku. Handicapovaní je najdou v informačních centrech, na školách a v knihovnách.⁸² K jejich lepší orientaci mají v pláncích přispět podrobně zachycené významné orientační body, památky, ulice i trasy metra.⁸³ Čtrnáct map lze rozdělit do tří souborů: první představuje celé území hlavního města Prahy, druhý mapy Pražské památkové rezervace a třetí soubor podrobných map vybraných území Pražské památkové rezervace.⁸⁴

Vznik map je výsledkem trpělivé a pečlivé práce ing. Radky Fuxové a její maminky. Inspirovala se příklady ze zahraničí, zejména z Německa. Ve Francii a Itálii jsou rozšířené většinou mapy povrchu zemí. Slepcké mapy měst jsou ale rozvinuté v Německu, které se řídí při tvorbě map pro nevidomé standardy Evropské unie, z nichž vychází i ing. Fuxová používajíc německé stavebnice, ze kterých se mapy města tvoří. Mapy vznikly v kooperaci se samotnými nevidomými, jež usměrňovali umístění popisek k mapě, zákonitosti vzdáleností popisek, kontrolovali rastry a mapové prvky.⁸⁵ Během tvorby ing. Fuxová přišla na řadu zlepšovacích prvků, kterými by chtěla stávající standardy Evropské unie doplnit (řada značek, zvukové majáčky, pole ad.), aby napomohla čitelnosti map vznikajících v Evropské unii napříč všemi jazyky.⁸⁶ V červnu 2008 vyšla publikace *Královská cesta*, která představuje devatenáct významných objektů a paláců prostřednictvím textů v Braillově písmu a reliéfní grafiky, jež ovšem není do takové míry propracovaná.⁸⁷ V mapách naleznou nevidomí i názvy ulic, řeky, ostrovy, parky, zahrady,

⁷⁹ Unikátní mapa pro nevidomé, *Praha.eu. Portál Hlavního Města Prahy*, http://www.praha.eu/jnp/cz/extra/praha_pratelska/zrak/index_1.html, vyhledáno 30. 10. 2008.

⁸⁰ Peňáz Petr, *Dotyky písma...*, in: *Dotyky tvaru* (kat. výst.), Masarykova univerzita v Brně 2008.

⁸¹ Unikátní mapa pro nevidomé, *Praha.eu. Portál Hlavního Města Prahy*, http://www.praha.eu/jnp/cz/extra/praha_pratelska/zrak/index_1.html, vyhledáno 30. 10. 2008.

⁸² *Ibidem.*

⁸³ *Ibidem.*

⁸⁴ *Ibidem.*

⁸⁵ *Ibidem.*

⁸⁶ *Ibidem.*

⁸⁷ *Ibidem.*

významné budovy, věže, ploty, tramvajové koleje, stanice metra a dokonce i sochy.⁸⁸ Dalšími záměry pražského magistrátu je vydání mapy Prahy pro vozíčkáře o čtyřech trasách s legendou v osmi jazycích a výbava reliéfními modely vybraných význačných náměstí a křižovatek ulic v historickém jádru Prahy.⁸⁹ Na mezinárodní soutěžní přehlídce TourMap 2008, jejíž vítězné tituly byly vyhlášeny v rámci veletrhu Svět knihy 25. dubna 2008, získala ve II. kategorii – Mapy s turistickým obsahem zmíněná Mapa pro nevidomé – Pražská památková rezervace ocenění Jury Prix.⁹⁰

Občanské sdružení Kruh uspořádalo v rámci jedenáctého ročníku mezinárodního divadelního festivalu 4+4+4 dny v pohybu (od 19. do 30. května 2006) cyklus přednášek a diskusí o architektuře, který nazvala Archterapie.⁹¹ Ačkoliv šlo o pouhý zaštiťující název, není daleko od pravdivého působení i tohoto druhu umění. Podle programu měli jako archterapeuti vystoupit Projektil architekti (23. 5. 2006), Martin Rajniš (Stavba a právo na vzpouru, 25. 5. 2006), Zdeněk Fránek (29. 5. 2006) a Jiří T. Kotalík (30. 5. 2006).⁹²

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Zmlík Jakub, Výsledky TourMap 2008, *Geobusiness*, <http://www.geobusiness.cz/index.php?id=2891>, vyhledáno 30. 10. 2008.

⁹¹ Archterapie / Přednášky a diskuse o architektuře, *E-architekt*, <http://www.e-architekt.cz/index.php?Pid=1875&KatId=120>, vyhledáno 3. 11. 2008.

⁹² Minulé přednášky, *Archiweb*, <http://www.archiweb.cz/plan.php?type=1>, vyhledáno 3. 11. 2008.

ZÁVĚR

Kapitoly této práce zdánlivě oddělují aktivní zóny pro relativně zdravé lidi a návštěvníky se speciálními potřebami. Prostupnost mezi těmito skupinami je ovšem velmi vysoká a to skrz společný prvek práce s více smysly v rámci aktivních zón. Vybrané interaktivní výstavy a aktivní zóny mají pak integrující charakter, který vytváří přirozené podmínky pro vznik srozumění mezi všemi skupinami veřejnosti.

Někdy jsou návštěvníci vybízeni k přímé interakci s originálem, jindy jen s replikou nebo pomůckami, jež přibližují kontext díla. Manipulace s originálem nese svá rizika, ale atraktivita takové nabídky je velmi vysoká a váže na sebe výrazný zájem návštěvníků.

Fyzická interakce spjatá s artefakty v muzeích umění, galeriích i ve veřejných zónách napomáhá popularizaci a zvyšuje popularitu vizuálního umění. Aktivní zóny v muzeích umění a galeriích zvyšují zájem návštěvníků o umění, zrovna jako jejich hloubku porozumění a prožitku. Staví mosty mezi poselstvími umělců ukrytými v dílech a myšlenkami diváků. Zlepšují pocity návštěvníků výstavních institucí, kteří zde mohou spojit potřebu vzdělávat se s potřebou relaxace a socializace. Aktivní zóny ve výstavách jsou nejen intelektuálními, ale i emocionálními výzvami.

Zapojení nabídky fyzické interakce přímo do expozice a výstavy umožňuje obsloužit větší počet návštěvníků, protože přijetí a využití této nabídky divákem nevyžaduje nutnou asistenci zaměstnance instituce. Výsledkem může být nejen zvýšená návštěvnost dané zpeštěné výstavy či expozice, ale i zvětšující se zájem o aktivity instituce jako celku.

V České republice se aktivní zóny ve výstavách výtvarného umění objevují stále častěji. Určitý okruh vizuálních umělců se na tvorbu artefaktů, s nimiž mohou diváci fyzicky manipulovat, přímo zaměřují. Výstavu se statickými díly mohou oživit galerijní pedagogové, lektoři, příp. kurátoři včleněním promyšlené samoobslužné aktivní zóny. Jejich výskyt je však u nás stále ojedinělý, odvislý od vůle kurátorů a časových možností a priorit galerijních edukačních pracovníků. Určitý okruh návštěvníků je ale vždy vděčným konzumentem, nalezne-li ve výstavě prostor, v němž se může vyjádřit a často je mu jedno zda formou hry nebo tvořivé činnosti.

Je snad jen otázkou času, kdy se v České republice nejen na dočasných výstavách, ale i v dlouhodobých expozicích budeme setkávat s aktivními zónami, které se mohou proměňovat častěji než samy expozice. Mohly by ve vazbě na vystavené exponáty vyzdvihovat proměnlivě vystavené osobnosti, díla, témata, materiály, kontext atd. a oživovat tak často postupně návštěvnicky upadající zájem o stálou expozici.

ABSTRACT

The minor thesis *Active Zones in Gallery Practice* with the subtitle *Expositions and Exhibitions Offering Self-service Physical Interaction* is focused on the conditions of partially controlled physical interaction in galleries: it outlines its resources and varieties in gallery practice. The active zones are mapped in terms of content and formal representation and that always by means of realized examples. Substantial part is formed by presenting possibilities for activating the disabled at art exhibitions, particularly the blind and the weak-sighted. The thesis is accompanied by photographs documenting different forms of active zones both inland and abroad and by questionnaire research among pedagogues which is included in text appendix.

Active zones in gallery practice are better developed in West Europe while in Czech republic they are still getting their fixed place. The opportunities for physical interaction in galleries can be produced by the artists themselves or by employees of the institution, namely by gallery pedagogues. Still, nowadays it is possible to trace successful realizations of active zones in short-term exhibitions of Brno Moravian Gallery which is the most systematic of all as far as their organization inland is concerned. Active zones as a means of brightening stationary visual art exhibitions represent potential which is hardly used in our country.

TEXTOVÁ PŘÍLOHA

Dotazníkový výzkum mezi pedagogy

Základní podmínkou interakce v expozicích a na výstavách v muzeu je poptávka. Muzejní vzdělávání se z finančních důvodů v České republice orientuje převážně na návštěvy školních skupin. V lednu a březnu 2008 jsem provedla dotazníkový výzkum mezi pedagožkami a pedagogy, jež navštívili mé vzdělávací programy v Muzeu města Brna (třicet osm dotazníků) a Moravské galerii v Brně (tři dotazníky). Zajímalo mě, jak přemýšlejí pedagogové, kteří s dětmi na muzejní vzdělávací programy chodí; s mnohými jsem se při podobné příležitosti neviděla poprvé. Zatímco děti tvořily, věnoval se jejich pedagogický doprovod mému dotazníku.

Výzkumu se zúčastnilo čtyřicet jedna respondentů, z toho třicet devět žen a dva muži. Z toho z mateřských škol dvacet šest respondentek: čtyři ředitelky, jedna vedoucí učitelka MŠ při ZŠ a dvacet jedna učitelek; ze základních škol patnáct lidí, třináct žen a dva muži: devět učitelek, dva učitelé a čtyři vychovatelky. Vysoké zastoupení zaměstnankyň mateřských škol je dáno typem výstavy v Muzeu města Brna, kam s dětmi přišly (Stanislav Holý. Jů, Hele, výstava).

Reflexi interakce ve výstavách zjišťovaly otázky:

1. Při výběru výstavy / stálé expozice v muzeu nebo galerii, kterou se třídou navštívíte, zohledňujete, zda je výstava / stálá expozice zčásti nebo zcela interaktivní (exponátů je možné se dotýkat, prolézat jimi, zkoušet funkčnost atp.): a) ano, b) ne, c) spíš ano, d) spíš ne, e) nezáleží Vám na tom, zda je zčásti nebo zcela interaktivní, f) nevíte.
2. Jste raději, když je Vaše třída během programu muzea / galerie: a) pasivní, protože ..., b) aktivní, protože ..., c) někdy pasivní, někdy aktivní, protože ..., d) není to pro Vás důležité.

60 % vedoucích pracovníků z mateřských škol odpovědělo, že při výběru interaktivnosti výstavy zohledňuje, 40 % spíš ano a jsou ve většině raději, když je třída ve výstavě aktivní (80 %), protože „tak si děti více zapamatují“, „se děti dlouho nevydrží soustředit“, „se rozvíjí myšlení, fantazie, vyjadřovací schopnosti dětí“, „je to pro děti zajímavější, více to upoutá pozornost“, nebo ve 20 % přinejmenším někdy pasivní, někdy aktivní, protože vidí optimum ve „střídání činností, kratší úseky pasivní, přizpůsobení věku, delší úseky aktivní“.

43 % učitelek z mateřských škol se vyslovilo, že zohledňují při výběru kam jít se školními výpravami interaktivní výstavy, stejný počet procent uvedl spíš ano a 14 %, že jim nezáleží

na tom, zda je výstava zčásti nebo zcela interaktivní. Aktivitu dětí během programu vítá 67 % učitelek z mateřských škol, protože „to děti lépe prožijí“, „to svědčí o tom, že program děti baví“, „mají plný kulturní prožitek (motivace), jsou pozornější“, „se učí komunikovat, myslet ...“, „si více odnesou, nezapomenou ...“, „pak to má cenu“, „vím, že jeví o výstavu zájem“, mají „déle trvajícím prožitek“, „si děti více zapamatují“, „rodiče nemají dostatek času trávit s dětmi“. 33 % učitelek mateřských škol vidí rádo třídu během programu v muzeu střídavě pasivní a aktivní, což je dáno „podle situace“ a protože „dětí program více baví“, „soustředěnost dětí nebývá dlouhá, je dobré to prostřídat“, „záleží na typu výstavy“, je dobré „vyslechnout a potom se ptát“.

Na základní škole je situace trochu jiná. 34 % učitelek při výběru interaktivní výstavy zohledňují, 22 % spíše ano, 22 % na tom nezáleží a 22 % to spíše nezohledňují. 78 % učitelkám se líbí, když jsou školní děti během programu v muzeu aktivní, protože „žáci zapojují více smyslů“ a mají „silnější prožitky, je to přirozenější“, „se rozvíjí vztah k umění osobně, zážitkem“, „přínos akce je mnohem větší“, „si odnese více poznatků - poznává smysly“, „dětí si odnesou víc prožitků, víc si pamatují“, „více si z výstavy zapamatují, vlastní prožitek je důležitý“, „se mohou projevit a zapojit spontánně“, 11 % upřednostňuje kompromis mezi aktivitou a pasivitou, protože „záleží na typu výstavy a zaměření“ a pro 11 % hledisko pasivity - aktivity není důležité.

Polovina učitelů základní školy spíše zohledňuje při výběru výstavy pro návštěvu jemu svěřených dětí přítomnost interaktivních exponátů, 50 % na tom nezáleží. 50 % učitelů je spokojeno, když je třída během programu v galerii aktivní, protože to „přináší více pro žáky“, 50 % je rádo, pokud jsou žáci někdy pasivní, jindy aktivní, protože „lépe sledují výklad, reagují na výklad (podle zaměření výstavy, daného programu), ne vždy, záleží na věkové kategorii dětí (1. třída menší přehled než 8., 9.)“.

Zbylou skupinu tvoří vychovatelky ze základních škol. 50 % zajímá při výběru, zda se děti budou moci exponátů dotýkat ap., 50 % spíše ano. 100 % pak vítá aktivitu třídy, protože „je to více zajímavé, případně o tom něco vědí“, „při zapojení si děti více osvojí, pamatují“, „dnes jsou děti zvyklé na konzumní způsob“, „více vnímají informace a musí přemýšlet“.

Respondentky a respondenti se v zásadě shodují, že interaktivní výstavy vyhledávají; musí je tedy považovat za pro děti přínosné a patrně i pro školní třídy záživnější než výstavy bez interaktivní složky. Aktivitu žáků ve výstavách většinou kvitují, čímž posilují své přesvědčení o dosud ne zcela využitých možnostech v českém galerijním prostředí v této oblasti. Zastoupení edukačního pracovníka v dnešním muzeu již není takovou vzácností

jako dříve, na fyzicky interaktivní místa ve výstavách nebo dokonce expozicích se v českém prostředí myslí dosud málokde.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

- 1–3 Relaxační aktivní zóna, *Dialogový katalog Kameničky – nalezené kouzlo vesničky na Vysočině* (2007) od autorek Boženy Vachudové a Ivany Klsákové a obrazy Antonína Slavíčka Z Kameniček a Chalupy v Kameničkách (oba 1904) ve stálé expozici, Galerie umění Karlovy Vary, foceno 18. 4. 2008.
- 4–8 Orbis Pictus aneb Brána do světa tvořivé lidské fantazie, České muzeum hudby, Praha, foceno 25. dubna 2007.
- 9–11 Soutěžní přehlídka Bienále Brno 2008, 23. mezinárodní bienále grafického designu Brno 2008, Moravská galerie v Brně, Uměleckoprůmyslové muzeum, foceno 16. října a 30. července 2008.
- 12 Instalace v Severském pavilonu, 52. Esposizione Internazionale d'Arte, la Biennale di Venezia, foceno 8. září 2007.
- 13 Instalace v Japonském pavilonu, 52. Esposizione Internazionale d'Arte, la Biennale di Venezia, foceno 8. září 2007.
- 14–16 Blanca Surisová, *Omaluj si IV. – Cuba*, Diplomové práce absolventů Fakulty výtvarných umění v Brně, Galerie Ars, Brno, foceno 25. července 2008.
- 17–19 Alena Kupčíková a Michal Klega, *Cor populi* (2008), ITCA 2008, Národní galerie v Praze, Veletržní palác, foceno 12. září 2008.
- 20–21 Instalace výstavy *Nebe, peklo, ráj*, Regionální muzeum v Mikulově, foceno 25. listopadu 2008.
- 22–23 Zdeňka Řezbová, *Dětský koutek, Hvězdy*. Diplomové práce absolventů Fakulty výtvarných umění VUT v Brně, foceno 24. července 2007.
- 24–25 Aktivní zóny ve stálé expozici, Uměleckoprůmyslové muzeum, Praha, foceno 25. dubna 2007.
- 26–27 *Please touch*, dotyková stanoviště ve stálé expozici, Victoria and Albert Museum, London, foceno 4. srpna 2006.
- 28–29 *Discovery area*, Victoria and Albert Museum, London, foceno 4. srpna 2006.
- 30–32 *Discovery area*, Victoria and Albert Museum, London, foceno 4. srpna 2006.
- 33–35 *What is it?*, *Discovery area*, Victoria and Albert Museum, London, foceno 4. srpna 2006.
- 36–37 Interní a externí lektorka při přípravě aktivní zóny k výstavě *Bruselský sen*, Moravská galerie v Brně, Uměleckoprůmyslové muzeum, Dětský ateliér, foceno 24. listopadu 2008.

- 38–39 Nejen pro děti. Interaktivní dílna k výstavě Umění restaurovat umění, Moravská galerie v Brně, Dětský ateliér, foceno 14. března 2007.
- 40–41 Interaktivní dílna k výstavě V zahradě Armidině, zátíší, Moravská galerie v Brně, Místodržitelský palác, foceno 22. listopadu 2007.
- 42–43 Výtvarná dílna pro každého / Art workshop for everybody, 23. mezinárodní bienále grafického designu Brno 2008, Moravská galerie v Brně, Místodržitelský palác, foceno 8. října 2008.
- 44–46 Warholovské inspirace pro všechny, Moravská galerie v Brně, Pražákův palác, foceno 5. srpna 2007.
- 47–49 Derniéra výstavy František Foltýn. Vytvořte si svůj barevný svět, Moravská galerie v Brně, Pražákův palác, 17. února 2008.
- 50–51 Pavilon Orchidej určený k volné výtvarné činnosti návštěvníků včleněný mezi části výstavy Mistři čínské tušové malby 20. století, Národní galerie v Praze, Valdštejnská jízdárna, foceno 3. června 2008.
- 52–54 Prostor pro odpočinek a studium, ITCA 2008, Národní galerie v Brně, Veletržní palác, foceno 12. září 2008.
- 55–56 Architektem ve vile Tugendhat, Muzeum města Brna, Vila Tugendhat, foceno 19. února 2008.
- 57–58 Kavárna snů, Moravská galerie v Brně, Uměleckoprůmyslové muzeum, foceno 10. března 2008.
- 59 Možná sdělení, Moravská galerie v Brně, Uměleckoprůmyslové muzeum, foceno 8. listopadu 2007.
- 60–62 Doteky baroka, Národní galerie v Praze, Jiřský klášter, foceno 14. listopadu 2008.
- 63–64 Japonská kultura dotykem, Národní galerie v Praze, Zbraslav, foceno 25. dubna 2007.
- 65–66 Hmatové sochařství, Oblastní galerie Vysočiny, Jihlava, foceno 30. května 2008.
- 67–68 Please Touch s popiskami v Braillově písmu, Victoria and Albert Museum, London, foceno 4. srpna 2006.
- 69 Špilberk (model), Brno, foceno 16. října 2007.
- 70 Stephansdom (model), Wien, foceno 3. června 2007.
- 71–72 Kostel Santa Maria del Giglio - Zobenigo, Venezia, foceno 7. září 2007.

BIBLIOGRAFIE

Pramen

Soukupová Martina, *Formy zprostředkování výtvarného umění zrakově postiženým* (diplomní práce), Katedra speciální pedagogiky PdF MU, Brno 2007.

Literatura

Axmanova technika modelování pro zdravotně postižené. Sdružení Slepíši, Tasov.

Axman Štěpán, *Ejhle cesta. Manus Europae II. Bible* (kat. výst.), Galerie Slepá ulice Brno 1996.

Axman Štěpán, *Hmatové sochařství* (kat. výst.), Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě 2008.

Bernard Patrick - Fabre Pierre, *Muzea pro všechny. Příručka k fyzické a smyslové dostupnosti muzeí*, Brno 2000.

Bocato Alessandra, *Churches of Venice*, Venice 1999.

Brabcová Alexandra (ed.), *Brána muzea otevřená*, Praha 2003.

Del Puglia Francesca (ed.), *Think with the senses, feel with the mind. Art in the present tense. Short guide* (kat. výst.), Venezia 2007.

Doteky tvaru (kat. výst.), Masarykova univerzita v Brně 2008.

Erdenberger Ralph, *Bilder im Ohr. Bilder erzählen ihre Geschichten. Mit Audio-CD*, München - Berlin - London - New York 2006.

Ferencová Yvona - Petlachová Hana - Babák Petr, *Možná sdělení* (kat. výst.), Moravská galerie v Brně 2001.

Fulková Marie, *Diskurs umění a vzdělávání*, Jinočany 2007.

Horáček Radek, *Otisky reality a umělecké fikce, Ateliér XX*, 2007, č. 18, 13. 9., s. 16.

Hooper-Greenhill Eilean (ed.), *The Education Role of the Museum*, London 1996.

Chotěboř Petr - Frolík Jan, *Prague Castle. Tour Guide for the Sightless*, Praha 1995.

Kubičková Klára, *Jedinečné umění pro nevidomé, Mladá fronta Dnes XVIII*, 2007, č. 109, 11. 5., s. C5.

Kulturní program červenec–srpen 2007, Moravská galerie v Brně 2007.

Kulturní program leden–únor 2008, Moravská galerie v Brně 2008.

Mistři čínské tušové malby 20. století ze sbírek Národní galerie v Praze, Národní galerie v Praze 2008.

Mühlpachr Pavel, *Sociopatologie*, Brno 2008.

Nikl Petr, *Jěľňoviti (lesní lyrika)*, Praha 2008.

Ott Karel, Galerie a muzea jako hájemství umění, in: Karel Císař - Terezie Petišková (eds.), *Dějiny umění / 12*, Praha 2002, s. 283-297.

Palacká Anna - Remsová Lenka, *Galerijní animace „Hostina“ a představní „Odhalení obrazu“ - anotace*, Moravská galerie v Brně 2005.

Pánková Markéta et al., *Orbis Pictus aneb Brána do světa tvořivé lidské fantazie*, Praha 2006.

Perrot Françoise - Corvest Hoëlle, *Sensitiveraires. La Sainte Chapelle*, Paris 2006.

Strouhalová Eva - Vondrová Silvie, *Kvíz*, Moravská galerie v Brně 2007.

Štůlová Vobořilová Lucie (ed.), *Programy pro školy a zájmové skupiny ve stálých expozicích Národní galerie v Praze*, Národní galerie v Praze 2007.

Vachudová Božena - Klsáková Ivana, *Dialogový katalog Kameničky – nalezené kouzlo vesničky na Vysočině*, Galerie umění Karlovy Vary 2007.

Vlnas Vít (ed.), *Umění manýrismu a baroka v Čechách. Průvodce stálou expozicí Sbírkou starého umění Národní galerie v Praze v klášteře sv. Jiří*, Národní galerie v Praze 2005.

Zhoř Igor, *Klíče k sochám*, Praha 1989.

zug, Dotýkati se exponátů je přísně dovoleno, *Brněnský metropolitán II*, 2007, únor, s. 19.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Internet

Sensitine'raires, *Centre des monuments nationaux*, <http://editions.monuments-nationaux.fr/fr/le-catalogue/bdd/livre/608>, vyhledáno 3. 11. 2008.

Minulé přednášky, *Archiweb*, <http://www.archiweb.cz/plan.php?type=1>, vyhledáno 3. 11. 2008.

Archterapie / *Přednášky a diskuse o architektuře*, <http://www.e-architekt.cz/index.php?Pid=1875&KatId=120>, vyhledáno 3. 11. 2008.

Zmrzlík Jakub, Výsledky TourMap 2008, *GeoBusiness*, <http://www.geobusiness.cz/index.php?id=2891>, vyhledáno 30. 10. 2008.

Sein in: Umano Divino, Conoscere la forma, Praga, *Museo Tattile Statale Omero*, http://www.museoomero.it/main?p=mostre_2008_2009_praga, vyhledáno 20. 11. 2008.

<http://www.olmuart.cz/>, vyhledáno 4. 11. 2008

Unikátní mapa pro nevidomé, *Praha.eu. Portál Hlavního Města Prahy*, http://www.praha.eu/jnp/cz/extra/praha_pratelska/zrak/index_1.html, vyhledáno 30. 10. 2008.

Teiresiás. Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky, <http://www.teiresias.muni.cz/>, vyhledáno 3. 11. 2008.

Setkání se sklářem a kovářem Jiřím Harcubou na Špilberku, *Teiresiás. Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky*, <http://www.teiresias.muni.cz/?chapter=15-215>, vyhledáno 3. 11. 2008.

Hmatová výstava v prostorách Národního divadla, *Teiresiás. Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky*, <http://www.teiresias.muni.cz/?chapter=15-232>, vyhledáno 27. 11. 2008.

Žalář dotekem - haptická instalace, *Muzeum města Brna*, <http://www.spilberk.cz/?pg=zobraz&co=zalar-dotekem-hapticka-instalace>, vyhledáno 3. 11. 2008.

Dotkněte se musea, *U(p)m*, <http://www.upm.cz/index.php?page=206&language=cz>, vyhledáno 23. 11. 2008.

E-mail

Tiskové a komunikační oddělení NG, *EM_NG_Ohlédnutí za výstavou Mistři čínské tušové malby*, 11. 11. 2008.

DALŠÍ ZDROJE

Rozhovory

Rozhovor s Helenou Koenigsmarkovou, 24. 4. 2007.

Rozhovor s Oldřichem Bystřickým, 31. 10. 2008.

Rozhovor s Irenou Ellis, 31. 10. 2008.